

Funkcje i formy przestrzeni społecznej

Functions and Forms of Social Space

Streszczenie

Człowiek, będąc z natury istotą społeczną, w kontaktach z innymi realizuje potrzebę akceptacji, spójności społecznej i przynależności do grupy, którym sprzyjają: partycypacja społeczna, odpowiedni program użytkowy i jego dostępność oraz przestrzeń społeczna, jej wielkość, kształt i sposób urządzenia. Przestrzeń ta, służąca w największym stopniu dzieciom, w miarę pojawiania się różnicowanych form pracy staje się też miejscem dla ludzi aktywnych, sprzyjając realizacji zdrowego stylu życia w bezpośrednim sąsiedztwie mieszkania. Jest również ważna dla ludzi starszych, dla których odległość od miejsca codziennej rekreacji jest decydująca. Przestrzeń społeczna, będąca w strukturze urbanistycznej wnętrzem społecznym, pozostanie, dostosowując się do lokalizacji „na ziemi” i „nad ziemią”, i będzie wciąż tym najbliższym człowiekowi obszarem, z którym może się on identyfikować. Wraz z rosnącymi oczekiwaniami dotyczącymi jakości środowiska wzrośnie zapotrzebowanie na tworzenie takiej przestrzeni.

Abstract

Man – a social being by nature – realizes his needs for acceptance, social cohesiveness and affiliation to a group through contacts with others. They are supported by: social participation, a proper utilitarian programme and its accessibility as well as a social space, its size, shape and arrangement. This space, most popular with children, which also becomes a place for active people with the appearance of diverse forms of working, is conducive to the realization of a healthy lifestyle in the vicinity of a place of residence. It is also important to elderly people for whom the distance from the place of everyday recreation is crucial. A social space, acting as a social interior in the urban structure, will remain man’s nearest and dearest area. He can identify with it and adjust to “ground” and “overground” locations. Demand for the creation of such a space will rise with the increasing expectations concerning the quality of the environment.

Słowa kluczowe: środowisko mieszkaniowe, grupa społeczna, terytorializm, przestrzeń społeczna.

Keywords: housing environment, social group, territorialism, social space.

Ralph Erskine – „Architektura i urbanistyka – czy to istniejąc w makro- czy w mikroskali – powinny być wynikiem nie tylko projektu i technologii, ale muszą także wyrażać stosunek do demokratycznych ideałów, takich jak szacunek dla ludzkiej godności, równości i wolności, na których jest wychowane nasze społeczeństwo”¹.

Cechy środowiska mieszkaniowego bliskie Ralphowi Erskine’owi to równowaga społeczna w miejscu zamieszkania polegająca na partycypacji, zróżnicowaniu społecznym w zespole mieszkaniowym, możliwości adaptacji przestrzeni mieszkania do potrzeb zmieniającej się struktury rodziny, to wreszcie przestrzenie do realizacji życia społecznego.

Spółeczny charakter natury ludzkiej, z którego wynika potrzeba kontaktów społecznych, możliwość określenia „swojego” terytorium, zidentyfikowania jego wielkości i granic powodowały i powodują, iż znana od wieków struktura obszarów mieszkaniowych jest kontynuowana. Opiera się ona na układzie kwartałów miejskich, które są powielane, przekształcane, odkształcane, a które jak się wydaje wciąż, przy odpowiedniej skali założenia, odpowiadają potrzebom współczesnego człowieka, przynajmniej na niektórych etapach jego życia. Promowany przez R. Rogersa kwartał miejskiej zabudowy mieszkaniowej współtworzy przestrzenie publiczne poprzez wprowadzenie usług w parterach, mieści zabudowę wysokości ok. 4–5 kondygnacji, zróżnicowaną pod względem form własności

Ralph Erskine – “Architecture and urban planning — be it at macro or micro level, a private villa or an office block — must not only be a showpiece of design and technology, but also give expression to those democratic ideals of respect for human dignity, equality and freedom that are fostered in our society”¹.

The features of a housing environment which are close to Ralph Erskine’s heart include social balance in a place of residence consisting in participation, social diversity in a residential complex, the possibilities of adapting the space of a flat to the changing structure of a family, last but not least spaces for realizing social life.

The social character of human nature, which produces the need for social contacts and the possibility of defining one’s “own” territory, its size and borders, has helped to continue the centuries-old structure of residential areas. It based upon the layout of urban quarters that are copied, transformed and deformed. It seems that they still satisfy contemporary man’s needs, at least at some stages of his life, with the proper scale of a layout. A quarter of urban residential buildings, promoted by R. Rogers, contributes to the creation of public spaces by introducing services in the ground floors. It has four-five-storey buildings with diverse forms of ownership and sizes of the flats. The centre of such

i wielkości mieszkań. Centrum zespołu zajmuje przestrzeń społeczną ze zbiornikiem wodnym, niewielkimi urządzeniami sportowymi, ścieżkami i dużą ilością zieleni – jednym słowem klasyczny angielski „square”, którego ideę wykorzystał również R. Erskine w Millenium Village.

Okresem, który ten sposób kształtowania przestrzeni zanegował, były dziesięciolecia następujące po uchwaleniu Karty Ateńskiej w 1933 roku. Realizacja ideałów Karty, w której postulowano słusznie dostęp do światła, słońca i zieleni, w praktyce przyczyniła się do rozerwania tradycyjnej struktury miast. Idea wolnostojących, zazwyczaj wysokich domów w zieleni, spowodowała zanik wnętrza w formie wcześniej znanej. Nowa Karta Ateńska z 1998 roku słusznie postulowała powrót do sprawdzonych form i zasad formowania przestrzeni miejskiej, jednak nie zmienia to faktu, iż wolnostojący budynek wielorodzinny stał się trwałym elementem typologii zabudowy mieszkaniowej i w naturalny sposób nawiązuje do idei Jednostki Marsylskiej Le Corbusiera, z przestrzenią społeczną w budynku i ogrodem na dachu.

Człowiek z natury swojej jest istotą społeczną. W kontaktach z innymi realizuje potrzebę akceptacji, spójności społecznej, przynależności do grupy. Ch. Alexander promieniem ok. 300 m i liczebnością 400–500 osób określa rozpoznawalne sąsiedztwo, którego oczekują ludzie, Z. Bać mianem *habitatu* określa jednostkę o wielkości od 3 do 150 rodzin/gospodarstw, zachowującą cechy sąsiedztwa domowego². Historycznie rozważając skłonność człowieka do skupiania się w rozpoznawalnych społecznie i przestrzennie grupach jest udowodniona. Poczucie przynależności do określonej grupy i odpowiadającego jej terytorium podnosi stopień identyfikowania się z miejscem zamieszkania, zwiększa poczucie odpowiedzialności i stopień społecznej kontrolowalności, przyczyniając się do podniesienia stanu bezpieczeństwa i poczucia bezpieczeństwa.

Mieszkaniec wchodzi w relacje przestrzenne z otoczeniem, które można określić skrótowo jako to, **co na zewnątrz**, wskazujące na relacje zespołu mieszkaniowego z przestrzeniami publicznymi, **to co pomiędzy**, dotyczące przestrzeni pomiędzy poszczególnymi zespołami oraz **to co wewnątrz**, które uosabia wewnętrzną przestrzeń społeczna, sprzyjająca bliższemu poznaniu się dzieci i dorosłych, korzystających ze wspólnego obszaru³.

Ludzie w miejscu zamieszkania oczekują możliwości realizacji własnych wzorców. Grupa społeczna zamieszkująca wspólny obszar/zespół mieszkaniowy jest wprawdzie najczęściej grupą racjonalną, powstała niejako z konieczności, mimo to jednak jest to grupa społeczna, która szuka wspólnych płaszczyzn porozumienia. Najważniejszymi elementami i czynnikami, które sprzyjają osiągnięciu tego celu i realizacji spójności społecznej, są: partycypacja społeczna, program i jego dostępność oraz wewnątrz społeczne, jego wielkość, kształt i sposób urządzenia. Wielkość przestrzeni społecznej, która odgrywałaby oczekiwane role, takie jak integracyjna, rekreacyjna czy identyfikacyjna, jest pochodną przede wszystkim dwóch czynników: możliwości wchodzenia w bezpośrednie relacje oraz różnorodnych potrzeb programowych. Wspólne tereny stanowią element integracyjny i spełniają konkretne funkcje użytkowe, takie jak place zabaw, miejsca spotkań, uprawiania sportu, tworzą ogród społeczny, umożliwiając kontakt z naturą i atrakcyjny widok z okna, przysparzają powierzch-

a complex is a social space with a water reservoir, small sports facilities, paths and a lot of greenery – in one word, a classical English square whose idea was used by R. Erskine in Millennium Village, too.

The decades which followed the issue of the Athens Charter in 1933 negated this manner of shaping spaces. In practice, the realization of the ideals of this document, which rightly postulated access to light, sunshine and greenery, contributed to the breakup of the traditional structure of the cities. The idea of freestanding, usually tall houses in greenery caused the decline of an interior as we had known it before. The New Athens Charter of 1998 justly promoted a return to the proven forms and principles of forming an urban space. However, it cannot change the fact that a freestanding multifamily building has become a durable element of the typology of residential objects which naturally refers to Le Corbusier’s idea of Unite Marseille with a social space inside a building and a garden on its roof.

Man is a social being by nature. Through contacts with others, he realizes his needs for acceptance, social cohesiveness and affiliation to a group. Ch. Alexander uses the radius of about 300 m and a population of 400–500 to define a recognizable neighbourhood wanted by people. Z. Bać defines a *habitat* as a unit from three to 150 families/households which preserves the features of a domestic neighbourhood². Man’s tendency to gather in socially and spatially recognizable groups is proved historically. The impression of belonging to a given group and its territory increases the degree of identification with the place of residence, the sense of responsibility and the extent of social controllability and contributes to a rise in the state of safety and trust.

An inhabitant establishes spatial relations with the surroundings which can be briefly defined as **what is outside** indicating relations between a residential complex and public spaces, **what is in between** concerning spaces between individual complexes, and **what is inside** which is personified by an internal social space helping children and adults to become acquainted with each other while using a common area³.

People in a place of residence expect possibilities of realizing their own models and patterns. A social group sharing an area/a residential complex is usually a rational assembly formed out of necessity. Nevertheless, it is a social group which searches for some common grounds of agreement. The most important elements and factors which help to achieve this aim and realize social cohesiveness include: social participation, a programme and its accessibility as well as a social interior, its size, shape and arrangement.

The size of a social space which would play its expected roles, such as integration, recreation or identification, is the derivative of two significant factors: the possibility of establishing direct relations and various programmatic needs. Common grounds make an integrating element and fulfill specific utilitarian functions acting as playgrounds, meeting places or sports facilities; they form a social garden, facilitate contact with nature and an attractive view from the window;

* Dr hab. inż. arch. Grażyna Schneider-Skalska, prof. PK, Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska / Grażyna Schneider-Skalska, Assoc. Prof. D.Sc. Ph.D. Arch., Chair of Housing Environment, Institute of Urban Design, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

ni biologicznie czynnej, pozwalają na zatrzymanie i retencję wody deszczowej. Obszary czy funkcje związane bezpośrednio z konkretnym programem użytkowym odwiedzane są ze zmienną częstotliwością w zależności od wieku użytkowników. Znane jest zjawisko „starzenia się” osiedli mieszkaniowych, którego efektem jest dorastanie dzieci, najpełniej i najczęściej korzystających z przestrzeni społecznej. Przestrzeń ta, przy aktywnym udziale mieszkańców, może być więc z czasem przekształcana i dostosowywana do bieżących potrzeb. Postępujące różnicowanie form i czasu pracy powodują, że coraz częściej pojawiają się w tej przestrzeni również obszary i obiekty sportowe dla ludzi aktywnych, sprzyjające realizacji zdrowego stylu życia w bezpośrednim sąsiedztwie mieszkania. Przestrzeń społeczna staje się ważna również w późniejszym wieku, dla ludzi starszych, dla których odległość od miejsca codziennej rekreacji jest decydująca. Można więc jedynie zastanawiać się, czy na przykład obserwowany zwyczaj wożenia dzieci przez rodziców na różnorodne zajęcia poza miejscem zamieszkania oraz rosnąca ilość godzin spędzanych przed komputerem, zostawia dzieciom jeszcze czas na korzystanie z przestrzeni społecznej dla spędzania wolnego czasu. Nawet jeśli ten czas będzie się kurczył, to i tak pozostają inne, istotne funkcje przestrzeni społecznej, uzasadniające jej istnienie.

Tradycyjnie formy przestrzeni społecznej zależą od formy zabudowy mieszkaniowej, jaka powstawała lub powstaje w danym miejscu i czasie. Można je jednak sklasyfikować w pewnych grupach typologicznych, takich jak *wnętrza skupiające – kwartałowe, zamknięte* (czasem przybierające formy owalne), *wnętrza skupiające, częściowo otwarte* (na rzucie prostokąta lub kwadratu, z obudową tylko z trzech lub z dwóch stron), *wnętrza gniazdowe* (najczęściej swobodne, z ażurowymi ścianami lub pełniejszą niską zabudową), *wnętrza podłużne* (charakterystyczne dla zabudowy miejskiej wzdłuż ulic) i *podłużne w zabudowie „linijkowej* (charakterystyczne dla dużych osiedli wielorodzinnych XX wieku) oraz *wnętrza „rozchwiane”* jako interesująca forma, która pojawiła się z końcem XX wieku, towarzysząc nowej zabudowie mieszkaniowej⁴.

Analiza współczesnych realizacji przekonuje, że forma zielonego wnętrza społecznego występuje w większości współczesnych realizacji zespołów mieszkaniowych w krajach europejskich o rozwiniętym systemie demokracji, partycypacji i współpracy społecznej. Zaprezentowane ilustracje pokazują wnętrza mniej lub bardziej zamknięte, których forma przestrzenna tworzy granicę prywatności i określa terytorium, umożliwia kontakt z zielenią, daje intymność. Zawsze jest to przestrzeń zaznaczona czytelnie w układzie urbanistycznym. Przestrzeń społeczna pojawiająca się w realizacjach zlokalizowanych w strefach intensywnie zurbanizowanych, z wielorodzinną zabudową, często występuje na wyższych kondygnacjach, powyżej struktur usługowych, umożliwiając mieszkańcom kontakt z naturą i rekreację w bezpośrednim sąsiedztwie mieszkania. Sposób kształtowania wnętrza/przestrzeni społecznej wiąże się bezpośrednio ze skalą zespołu mieszkaniowego lub budynku. Proponowane współcześnie wysokie i duże gabarytowo budynki wielorodzinne, najczęściej też wielofunkcyjne, przybierające często formy wież, jak Millennium Tower czy Bionic Tower, korzystają wprost z idei Le

they produce a biologically active area and make it possible to store rainwater.

Areas or functions related directly to a specific utilitarian programme are visited with variable frequency depending on their users' age. We know the phenomenon of the "ageing" of housing estates. As a result, our children – the most committed users of social space – grow up. Thus, with the inhabitants' active participation, this space can be transformed in time and adjusted to the current needs. Thanks to the progressing diversity of the forms and time of work, more and more sports grounds and facilities for active people, conducive to the realization of a healthy lifestyle in the vicinity of a place of residence, spring up in this space. Social space also becomes an important feature to elderly people for whom the distance from the place of everyday recreation is crucial. So we can only wonder, for instance, if the observed custom of driving children to various extracurricular classes beyond their place of residence or the rising number of hours spent in front of a computer monitor leave any time for using social space in their spare time. Even if this time keeps shrinking, some other significant functions of social space will remain and justify its existence.

The traditional forms of a social space depend on the form of residential buildings which came or comes into being in a given place and at a given time. However, they can be classified in certain typological groups, such as *focusing interiors – quarter, closed* (sometimes assuming oval forms), *focusing interiors – partly opened* (on the projection of a rectangle or a square encased on three or two sides only), *nesting interiors* (usually free with openwork walls or more complete low buildings), *elongated interiors* (characteristic of urban buildings along the streets), *elongated interiors in "ruler" development* (characteristic of 20th-century mass housing estates) and *"swinging" interiors* as an interesting form which appeared at the end of the 20th century accompanying new residential buildings⁴.

An analysis of contemporary implementations proves that the form of a green social interior can be found in most residential complexes in European countries with a developed system of democracy, social participation and cooperation. The illustrations show more or less closed interiors whose spatial form creates the border of privacy, defines a territory, facilitates contact with greenery, guarantees intimacy. Such a space is always demarcated legibly in the urban layout. Social space in implementations located in intensively urbanized zones with multifamily buildings can be often found on higher storeys above the service structures which enables the residents to commune with nature and recreate in the vicinity of their place of residence. The manner of shaping an interior/a social space is bound with the scale of a residential complex or a building. Contemporarily proposed tall multifamily, usually multifunctional buildings with large limiting outlines, often assuming the forms of towers like the Millennium Tower or the Bionic Tower, directly use Le Corbusier's idea of dividing a building into smaller units in the vertical and introducing social spaces at various levels, most frequently with a lot of greenery and a water reservoir.

Corbusiera, dzieląc budynek w pionie na mniejsze jednostki, wprowadzając przestrzenie społeczne na różnych poziomach, najczęściej z dużą ilością zieleni i zbiornikiem wodnym.

Szczególną uwagę należy zwrócić na wykształconą w ostatnich latach formę obiektów i zespołów hybrydowych, nawiązujących do wielofunkcyjności miast historycznych, która realizowana jest w postaci urbanistyki trójwymiarowej, z przestrzeniami publicznymi i społecznymi rozmieszczonymi na różnych poziomach. Jest to niewątpliwie właściwy sposób na intensyfikację wielofunkcyjności z zachowaniem dobrych warunków życia, z przestrzeniami społecznymi i łatwą dostępnością przestrzeni i funkcji publicznych. Jest to też dowód na to, że architektura i urbanistyka, podobnie jak moda, korzystając z nowych możliwości technologicznych, wracają do rozwiązań znanych wiele lat temu, ale już w nowym wydaniu. Stąd można wysnuć wniosek, że jednak przestrzeń społeczna pozostanie, dostosowując się do lokalizacji „na ziemi”, i „nad ziemią” i będzie wciąż tym najbliższym człowiekowi obszarem, z którym może się on identyfikować i czuć się w nim dobrze.

Konkludując, można powiedzieć, że przestrzeń społeczna, będąca w strukturze urbanistycznej wnętrzem społecznym była i nadal jest niezbędnym składnikiem środowiska mieszkaniowego, sprzyjającym identyfikacji terytorialnej i społecznej oraz umożliwiającym realizację programu istotnego z punktu widzenia potrzeb grupy. Jego rola w kształtowaniu jakości środowiska mieszkaniowego, w ocenie tej jakości przez mieszkańców jest nie do przecenienia. Należy z dużą pewnością stwierdzić, iż być może wraz z rosnącymi oczekiwaniami dotyczącymi jakości środowiska i jego społecznego charakteru wzrośnie zapotrzebowanie na tworzenie takiej przestrzeni.

PRZYPISY:

- ¹ www.greatbuildings.com/architects/Ralph_Erskine (tłumaczenie: G. Schneider-Skalska).
- ² Schneider-Skalska G., *Zrównoważone środowisko mieszkaniowe. Społeczne-oszczędne-piękne*. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2012, s. 104.
- ³ Schneider-Skalska G., *Zrównoważone środowisko mieszkaniowe. Społeczne-oszczędne-piękne*. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2012, s. 91.
- ⁴ Schneider-Skalska G., *Kształtowanie zdrowego środowiska mieszkaniowego. Wybrane zagadnienia*. Monografia 307. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2004, s. 112–113.

BIBLIOGRAFIA:

- Aesthetics, Well-being and Health – abstracts on theoretical and empirical research within environmental aesthetics*. Pod redakcją: Cold B., Kolstad A., Larssaether S., NTNU, Trondheim. Norsk Form-Center for Design, Architecture and the Built Environment. Trondheim 1998.
- Alexander Ch., *Język wzorców*. Gdynskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdynia 2008.
- Bač Z., *Habitaty bezpieczne*. Habitaty 2006, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2006.
- Bańka A., *Społeczna psychologia środowiskowa*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
- Baranowski A., *Społeczne rozważenie środowiska mieszkaniowego*, Środowisko Mieszkanio-we/Housing Environment 9/2009, Wyd. KKŚM, Kraków.
- Bauman Z., *Globalizacja*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2000.
- Baumann Z., *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.
- Lenartowicz K.J., *Słownik psychologii architektury dla studiujących architekturę*. Politechnika Krakowska, Kraków 1997.
- Rogers R.&Power A., *Cities for a small country*, faber&faber, Cambridge 2000.
- Schneider-Skalska G., *Kształtowanie zdrowego środowiska mieszkaniowego. Wybrane zagadnienia*. Monografia 307. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2004.
- Schneider-Skalska G., *Zrównoważone środowisko mieszkaniowe. Społeczne-oszczędne-piękne*. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2012.
- Seruga W., *Społeczne budownictwo mieszkaniowe w Tarnowie*. Środowisko Mieszkanio-we/Housing Environment 5/2007, wyd. KKŚM, Kraków.
- Syrkus H., *Społeczne cele urbanizacji. Człowiek i środowisko*. PWN, Warszawa 1984.

Special attention must be paid to the form of hybrid objects and complexes referring to the multipurpose character of historical cities, developed in recent years and implemented in the shape of three-dimensional urbanism with public and social spaces arranged on different levels. Undoubtedly, it is the proper manner of enhancing multifunctionality and preserving good living conditions with social spaces as well as easily accessible public spaces and functions. It also confirms that architecture and urbanism, just like fashion, take advantage of new technological possibilities but also return to some well-known solutions in a brand new version. Thus, we may deduce that social space, adjusting to “ground” and “overground” locations, will remain man's nearest and dearest area – he can identify with it and feel good.

In conclusion, we can say that a social space as a social interior in an urban structure has always been a necessary component of the housing environment which supports territorial and social identification as well as makes it possible to realize a programme which is important from the viewpoint of a group's needs. Its role in shaping the quality of a housing environment cannot be overestimated in the inhabitants' assessment. Let us venture a hypothesis that demand for the creation of such a space will rise with the increasing expectations concerning the quality of the environment and its social character.

ENDNOTES:

- ¹ www.greatbuildings.com/architects/Ralph_Erskine.
- ² Schneider-Skalska G., *Zrównoważone środowisko mieszkaniowe. Społeczne-oszczędne-piękne*. Cracow University of Technology Press, Krakow 2012, p. 104.
- ³ Schneider-Skalska G., *Zrównoważone środowisko mieszkaniowe. Społeczne-oszczędne-piękne*. Cracow University of Technology Press, Krakow 2012, p. 91.
- ⁴ Schneider-Skalska G., *Kształtowanie zdrowego środowiska mieszkaniowego. Wybrane zagadnienia*. Monograph 307, Cracow University of Technology Press, Krakow 2004, p. 112–113.

BIBLIOGRAPHY:

- Aesthetics, Well-being and Health – abstracts on theoretical and empirical research within environmental aesthetics*. Edited by: Cold B., Kolstad A., Larssaether S., NTNU, Trondheim. Norsk Form-Center for Design, Architecture and the Built Environment. Trondheim 1998.
- Alexander Ch., *Język wzorców*. Gdynia Psychological Publishing House, Gdynia 2008.
- Bač Z., *Habitaty bezpieczne*. Habitats 2006, Wrocław University of Technology Publishing House, Wrocław 2006.
- Bańka A., *Społeczna psychologia środowiskowa*. Scholar Publishing House, Warsaw 2002.
- Baranowski A., *Społeczne rozważenie środowiska mieszkaniowego*, Housing Environment 9/2009, CHE Press, Krakow.
- Bauman Z., *Globalizacja*. State Publishing Institute, Warsaw 2000.
- Bauman Z., *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*. Literackie Publishing House, Krakow 2008.
- Lenartowicz K.J., *Słownik psychologii architektury dla studiujących architekturę*. Cracow University of Technology, Krakow 1997.
- Rogers R.&Power A., *Cities for a small country*, faber&faber, Cambridge 2000.
- Schneider-Skalska G., *Kształtowanie zdrowego środowiska mieszkaniowego. Wybrane zagadnienia*. Monograph 307. Cracow University of Technology Press, Krakow 2004.
- Schneider-Skalska G., *Zrównoważone środowisko mieszkaniowe. Społeczne-oszczędne-piękne*. Cracow University of Technology Press, Krakow 2012.
- Seruga W., *Społeczne budownictwo mieszkaniowe w Tarnowie*. Housing Environment 5/2007, CHE Press, Krakow.
- Syrkus H., *Społeczne cele urbanizacji. Człowiek i środowisko*. PWN, Warsaw 1984.

ILUSTRACJE / ILLUSTRATIONS:

Tradycyjna przestrzeń społeczna ze zbiornikiem wodnym i placem zabaw (il. 1) lub altaną (il. 2) /
Traditional social space with a water reservoir and a playground (Pic. 1) or an arbour (Pic. 2)

Przestrzeń społeczna „pod dachem” (il. 3) lub „na dachu” (il. 4) /
Social space “under the roof” (Pic. 3) or “on the roof” (Pic. 4)

Przestrzeń społeczna z jeziorkiem na „platformie” (il. 5) lub na różnych poziomach w zespole hybrydowym (il. 6) /
Social space with a tarn on a “platform” (Pic. 5) or at various levels in a hybrid complex (Pic. 6)

